

Leipää ja lukutaitoa Vienan teitä pitkin

Vienan Karjala 1900-luvun alun Arkangelin läänin lehti- ja viranomaisteksteissä

Arkangelin läänin maaherra I. V. Sosnovski vieraili kesällä 1908 Vienan Karjalassa. Korkearvoisen virkamiehen vierailu oli harvinainen tapahtuma, joka herätti huomiota. Maaherran tietoon saatettiin Vienaa vaivaavat ongelmat ja niistä suurin: tietttömyys. ”Tieto leviää parhaiten teitä pitkin”, sanoivat opettajat ja vaativat teiden rakentamista, jotta lapset pääsisivät kouluun. Myös papit valittivat, että he eivät voi hoitaa velvollisuuksiaan olemattomien teiden takia. Maaherra antoi lupauksen, josta kaikki ilahtuivat: ”Kolmen vuoden kuluttua täällä on teitä.” Näin kuvaa opettaja M. Bubnovski *Pohjois-Venäjän tutkimuksen Arkangelin seuran tiedotuksia* -lehdessä (5/1917) toiveita herättävää maaherran vierailua.

Syrjäinen Vienan Karjala oli pitkään elänyt omissa oloissaan, mutta 1900-luvun alussa alue sai huomiota Arkangelissa ilmestyneissä viranomaisjulkaisuissa ja lehdissä. Yhtenä syynä viranomaisten havahtumiseen oli suomalaisten heimosoturien toiminta Vienan Karjalassa. Arkangelin läänin tilastokomitea laati maaherran myötävaikutuksella julkaisun nimeltä *Arkangelin Karjala* (1908), jossa käsiteltiin Vienan Karjalan historiaa, kulkuyhteyksiä ja kouluoloja. Vienan asioista kirjoittivat myös vuosina 1909–1919 ilmestynyt *Pohjois-Venäjän tutkimuksen Arkangelin seuran tiedotuksia* -lehti, joka oli ensimmäinen Arkangelin läänissä julkaistu tieteellinen aikakauslehti, ja vuosina 1907–1917 ilmestynyt perustuslaillisten demokraattien eli kadettipuolueen *Arhangelsk*-lehti.

Arkangelin Karjala -kirjan julkaisemista perusteltiin kahdella syyllä: Vienan Karjala oli Venäjän pohjoisista alueista vähiten tutkittu. Ylipäätään Vienan Karjalaa tarkastelevaa talouteen ja kulttuuriin liittyvää venäjänkielistä kirjallisuutta oli niukasti tai se oli vanhentunutta, suomenkielistä sitä vastoin oli runsaammin. Venäjäksi oli aiemmin 1860-luvulla ilmestynyt Arkangelin läänin virkamiehen Tšubinskin tilastollinen ja kulttuurinen selonteko vienankarjalaisten elämästä, mutta se oli jo vanhentunut. Venäjänkielistä yleistajuista tietoa Vienan Karjalasta kaivattiin. Toinen syy oli kulttuurinen ja poliittinen. Venäläiset pitivät karjalaisia hengeltään ja uskonnoltaan sukulaisina siksi, että nämä olivat liittyneet ortodoksisuuteen jo noin tuhat vuotta sitten. Lisäksi karjalaiset olivat taistelleet vuosisatojen ajan venäläisten rinnalla suomalaisia ja ruotsalaisia vastaan. Vienalaisten takapajuinen kotiseutu kaipasi pikaisia parannuksia, ja uudistusten myötä karjalaiset haluttiin pitää erillään suomalaisten vaikutusvallasta.

Lehdissä ilmestyneet jutut myötäilivät aika pitkälle *Arkangelin Karjala* -kirjan aiheita. Tyypillisiä tekstejä olivat Viena suuntautuneet matkakertomukset, joissa kuvattiin Vienan maantieteellisiä paikkoja, kulkuväyliä ja karjalaisten luonnetta, elämää ja tapoja. Myös opetuksen järjestäminen ja sen myötä kieleen ja kulttuuriin liittyvät kysymykset olivat keskeisiä teemoja. Eniten Vienan Karjalasta kirjoitti *Pohjois-Venäjän tutkimuksen Arkangelin seuran tiedotuksia* -lehti, ja suurimman osan sen teksteistä oli laatinut opettaja M. Bubnovski, joka teki *Pohjois-Venäjän tutkimuksen Arkangelin seuran* rahoituksen turvin laajan kiertomatkan Vienan Karjalan eri alueilla.

Arkangelin läänin hengellinen ja maallinen valta oli ryhtynyt taistoon ”pansuomalais-luterilaista” propagandaa vastaan, jonka pelättiin ”suomalaistavan ja luterilaistavan” vienalaiset. *Arhangelsk*-lehti uutisoi vuonna 1908 Ortodoksisen Vienan Karjalan veljeskunnan perustamisesta ja veljeskunnan kokouksista, joissa ruodittiin Vienan poliittista tilannetta, Vienan Karjalan liiton perustamista ja suunnitelmia liittää karjalaiset Suomen yhteyteen. Kokouksissa käsiteltiin myös Vienan Karjalan kouluoloja ja uskonnollisuutta, etenkin vanhauskoisuutta, ja todettiin, kuinka helppo maaperä koulua käymättömät karjalaiset olivat suomalaisten propagandalle. Veljeskunta pitikin tärkeimpänä tehtävänä ”pansuomalaisuuden” kitkemistä. Tavoitteen saavuttamiseksi koulujen määrää piti lisätä ja karjalaisia opettajia piti kasvattaa koulujen ja ortodoksisen kirkon palvelukseen. Myös patriottisuuden tuli ilmetä opetuksessa.

Niin *Arkangelin Karjala* -kirjassa kuin lehdissäkin tuodaan esiin karjalaisten koulujen ongelmia. Harvaan asutussa Karjalassa lapset eivät päässeet kouluun opinahjojen vähäisyyden ja vaikeakulkuisten yhteyksien vuoksi, ja nekin, jotka olivat aloittaneet koulun, jättivät sen kesken. Lisäksi vanhemmat olivat haluttomia lähettämään lapsiaan kouluun, koska poikien piti ansaita elantoa perheelle ja tyttöjen piti auttaa kotitöissä. Elantoa lähdettiin hankkimaan Suomesta niin pian kuin ikä salli. Suomen kieltä haluttiin oppia, mutta koulu ei tarjonnut lähtevien kannalta tärkeää suomen opetusta, mikä osaltaan vähensi koulun vetovoimaa.

Myös koulun opetuskieli tuotti hankaluuksia. Karjalankielisten lasten ja venäjänkielisten opettajien oli vaikea ymmärtää toisiaan. *Arkangelin Karjala* -kirjassa ja lehtien artikkeleissa vaaditaan karjalankielistä opetusta. Venäjällä oli jo pitempään ollut näkemys, että ei-venäläisen väestön piirissä alkeisopetus oli järjestettävä väestön omalla äidinkielellä. Ajateltiin, että tärkeintä on saada alkeisopetukselle sysäys, ja sitten omakielisessä opetuksessa lapset opettelisivat myös venäjän kielen luku- ja kirjoitustaidon, joka pikkuhiljaa auttaisi omaksumaan myös venäläistä kulttuuria. *Arkangelin Karjala* -kirjassa ehdotetaan, että opettajien pitäisi olla karjalaislähtöisiä ja heitä pitäisi kouluttaa joko karjalaisille tarkoitettussa oppilaitoksessa tai Arkangelin opettaja- tai pappisseminaarissa. Suomen kieltä esitetään vapaaehtoiseksi oppiaineeksi, jotta se houkuttelisi karjalaisia nuoria käymään koulunsa loppuun.

Kielikysymys ei ollut vain koulujen kiusa. *Arhangelsk*-lehdessä maaliskuussa 1908 julkaistussa matkakertomuksessa kirjoittaja tekee Vuokkiniemellä havaintoja siitä, miten pelko Suomen vaikuttamispyrkimyksiä kohtaan oli saanut paikalliset vallanpitäjät varuilleen. Usein jännitteitä kuitenkin synnyttivät itse viranomaiset ja papit. Hän kertoo tapauksen, jossa karjalaisnaiset joutuivat ilmiannetuiksi viranomaisille, koska he hihittelivät jumalanpalveluksessa. Syy tähän oli se, että naiset eivät ymmärtäneet, mitä pappi puhui. Asiat pitää kirjoittajan mielestä ratkaista viisaasti eikä alentua ilmiantoihin, ja hän kehottaa pappeja toimimaan niin, että kansa ymmärtäisi, mitä jumalanpalveluksessa puhutaan. Kirjoituksessa otetaan kantaa tiekysymykseenkin. Siinä vaaditaan, että venäläisten pitää yhdistää Vienan Karjalan raja-alue Vienanmeren rannikkoon rakentamalla teitä, jotta karjalaisia ei uhkaksi nälkäkuolema.

Teistä kirjoittaa myös nimimerkki R. *Pohjois-Venäjän tutkimuksen Arkangelin seuran tiedotuksia* -lehdessä (7/1911). Hän ehdottaa teiden rakentamista sekä länteen Kajaanin suuntaan että itään Vienan Kemiin. Jos olisi tie molempiin suuntiin, karjalaisten ja Karjalassa palvelevien venäläisten ei tarvitsisi kärsiä ajoittain puutetta ruuasta ja muista tarvikkeista. Myös postinkulun nopeuttamisen kannalta teiden rakentaminen olisi tärkeää, varsinkin rajan yli Suomeen pitäisi saada kunnan kulkuväylä. Vuokkiniemen ja Suomussalmen Raatteen kylän välillä posti kuljetettiin kerran viikossa. Nimimerkki kuvaa reittiä Vuokkiniemestä Kajaaniin ja toteaa, että riittää, kun rajalle asti saadaan rakennettua tie – Suomen puolella teitä on kaikkialla. Tietä Vuokkiniemestä Kivijärven kautta rajalle alettiinkin rakentaa kesällä 1908. Hanketta rahoittivat muutamat karjalaiset ja suomalaiset kauppiaat, joille tie olisi erityisen välttämätön. Rakennustyöt kuitenkin yhtäkkiä keskeytettiin. Karjalaiset lopettivat rakentamisen, mutta ”kaikki ovat siinä odotuksessa ja toiveessa, että joskus vielä tie rakennetaan tai ainakin annetaan lupa tehdä tie karjalaisten omin varoin”.

Tieongelma ei ollut esillä ensimmäistä kertaa. Jo 1800-luvulla Oulun läänin maaherrat olivat kirjelmöineet päättävälle virkamiehille tien tarpeellisuudesta Perämeren ja Vienanmeren välillä. G. P. Popov kuvaa kirjassaan *Trudnyje dorogi Severa* 'Pohjoisen vaikeat tiet' (2007), miten Oulun läänin maaherra ehdotti 7.4.1870 Arkangelin läänin maaherralle lähettämässään kirjeessä tieyhteyksien rakentamista Kemiin Vienanmeren rannalle, Koudan ja Kieretin satamiin Kantalahden rannalle ja johonkin sopivaan satamaan Muurmannin rannikolle. Maaherra totesi kuitenkin, että aluksi riittäisi yhden tai kahden tieyhteyden rakentaminen, mutta sitä vastoin talviteihin pitäisi tehdä parannuksia: teiden viitoittaminen soille ja järville, metsälinjojen hakkuu ja muutamien siltojen ja

postiasemien rakentaminen. Nämä parannukset eivät vaatisi suuria summia rahaa. Arkangelin läänin insinööri Vasiljev oli kulkenut tutkimassa näitä paikkoja Karjalassa, ja hän raportoi alueen soisuudesta, vähäväkisyydestä ja pitkästä etäisyydestä Arkangelista, siksi teiden rakentamisesta ei olisi suurtakaan hyötyä. Maaherra Ignatjev lähetti kollegalleen huhtikuussa 1877 kirjeen, jossa hän kertoi Vasiljevin päätelmät ja näin kohteliaasti kieltäytyi ehdotuksesta.

Teksteissä korostuu teiden rakentamisen tärkeys. Teiden myötä yhteydet Suomen rajoilta Vienanmerelle mutta myös Vienasta Suomen puolelle toisivat jokapäiväisen toimeentulon niin yksittäisille ihmisille kuin koko alueelle. Tiet olisivat myös väylä kouluihin, joissa karjalaiset pääsisivät osallisiksi sivistyksestä. Venäläiseen kulttuuriin perehdyttämistä pidettiin eräänlaisena rauhanomaisena valloittamisena, joka ei kuitenkaan ollut saavuttanut tuloksia. Eräs kirjoittaja esittää kritiikkiä venäläisten toimintatavoille *Pohjois-Venäjän tutkimuksen Arkangelin seuran tiedotuksia* -lehdessä (5-6-7/1918): Venäjällä ei ole osattu välittää ei-venäläisille kansoille sen kulttuurin parhaita hedelmiä, koska esimerkiksi suomensukuisista heimoista ne, jotka ovat asuneet ruotsalaisen (suomalaiset) tai saksalaisen (virolaiset) kulttuurin vaikutuksessa, ovat kaikkein edistyneimpiä. ”Sensuurin ja poliisivallan ies on kahlinnut meidän voimamme ja tukahduttanut yksilöllisen aloitekyvyn valistustyössä, lehdistö on kitunut ja kuihtunut ja koulu on pilattu.” Kirjoittaja uskoo kaikesta huolimatta, että Venäjä nousee ahdingostaan ja intelligentsija vie venäläisen kulttuurin vuosisataisen henkisen rikkauden kaikille Äiti-Venäjän ”lapsipuolille” eli ei-venäläisille kansoille.

”Ei tullut teitä kolmen vuoden kuluttua eikä niitä ole vielääkään”, opettaja Bubnovski toteaa pettyneenä. Silti hän toivoo, että ”demokraattisen Venäjän uudet vallanpitäjät eivät jättäisi karjalaisia lapsipuolen asemaan vaan suhtautuisivat näihin kuin omiin lapsiin”. Vienan Karjalassa puhalsivat kuitenkin jo maailmanpolitiikan kylmät tuulet; muutkin kuin tsaarin viranomaiset, kirkonmiehet ja suomalaiset heimosoturit olivat kiinnostuneita Vienasta.

Marja Kynkäänniemi